Hilmi Yavuz'da Felsefe ve Edebiyat Bağlamı

Doç.Dr. Vefa Taşdelen
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
vefatasdelen@yyu.edu.tr . 0505 255 11 04

Özet

Hilmi Ziya Ülken'in ayrımına göre, tefekkür, "kolektif tefekkür" ve "şahsi tefekkür" olmak üzere ikiye ayrılır. Kolektif tefekkürde, bir toplumun, bir kültürün tümüne ait ifadeler yer alır. Şahsi tefekkür ise felsefe ve edebiyattan oluşur. Kültürümüzde felsefe geleneği yoktur, tefekkür geleneği vardır. Tefekkür; atasözü, masal, türkü, fıkra gibi sözlü gelenek öğelerinde "hikmet" halini alırken, edebiyat eserlerinde kendine güçlü bir ifade alanı bulur. Bu gelenek içinde felsefe edebiyatlaşırken, edebiyat eserleri de felsefi nitelikler kazanır. Bu açıdan söylersek, Hilmi Yavuz, ne kendi başına felsefeci, ne kendi başına edebiyatçıdır. "Felsefe ve edebiyat bağlamı" onda "tefekkür" olarak ortaya çıkar. Ancak bunun için felsefi türdeki yazılarının edebiyatlaşması, edebi türdeki yazılarının da giderek felsefi/kavramsal bir tarzda ortaya çıkması gerekecektir. "Hilmi Yavuz'da Felsefe ve Edebiyat Bağlamı" başlığını taşıyan bu bildiride, Hilmi Yavuz'un eserlerinde felsefe ve edebiyat bağlamının nasıl oluştuğu sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hilmi Yavuz, felsefe, edebiyat, gelenek, tefekkür.

Giriş

Felsefe ve edebiyat, her ne kadar kendilerini söz ve yazı alannda gerçekleştirseler de, her ikisinin doğası arasında belirgin farklılar vardır. Felsefe bütüncül bir bakışla genel ilke ve kavramlara ulaşmaya çalışırken edebiyat özelleştirir; felsefe kavramsallaştırırken edebiyat betimler; felsefe rasyonel dünyayı, edebiyat duyusal ve duygusal dünyayı konu edinir. Felsefe, kuramsal ve kavramsal bir çaba olarak varlığını gündelik dilden uzaklaşmaya, edebiyat ise gündelik dile sıkıca bağlı kalmaya ve onu sanatsal bir tutum içinde işlemeye borçludur.

Hilmi Yavuz'un eserlerinde ikili bir yapı söz konusudur. Bunlardan birini edebiyat, diğerini felsefe oluşturur. Ancak ne edebiyat kendi başına edebiyat, ne de felsefe kendi başına felsefedir bu yapı içinde. Edebiyat felsefe ile edebiyat, felsefe edebiyat ile felsefe olur; felsefe edebiyatlaşırken edebiyat da felsefileşir. Bildirimizin temel sorunu, bu iki yapının aynı metin içinde neden, nasıl ve niçin bir araya geldiğidir. Bu soruların cevabından oluşan şemayı "felsefe ve edebiyat bağlamı" olarak adlandırabiliriz. Neden sadece felsefe ya da neden sadece edebiyat değil? Neden hem edebiyat, hem felsefe? Bizim koşullarımıza özgü bir tür, bir ara metin, bir ortak karakter meydana getirmek için mi? Bu ara metin, bu ortak karakter nerede, hangi özelliklerle ortaya çıkar, hangi pratik bağlamda konumlanır, gelenek ve yaşanan hal açısından ne anlam ifade eder? Felsefe ve edebiyat bağlamının ortaya çıktığı bu ara türü "tefekkür" olarak adlandırabiliriz.

Felsefe geleneği içinde, düşünce, kavramsal, kuramsal, sistemleştirici ve bütüncül bir tarzda ortaya çıkarken, tefekkür geleneği içinde kavramsal yapısından çözünerek *praxis* alanında giderek edebi bir niteliğe bürünür. Tefekkür, salt felsefi merakın motive ettiği bir düşünme biçimi değildir. Onda daha çok gündelik hayatın koşulları içinde somut karşılığı olan sorunlar yer alır. Bu özelliği ile gündelik hayattan türeyen, pratik düzlemde konumlanan bir düşünme biçimidir. Ne var ki, bu tek yönlü bir hal değil, karşılıklı bir eğilimdir. Felsefe ve edebiyat bağlamı, felsefe geleneğinin ortaya çıkmadığı toplumlarda felsefenin yerini tutarak tefekkür geleneğini oluşturan bir bağlamdır.

1. Edebiyat Yoğunluklu Felsefe

Hep söylendiği üzere, Antik Yunan kültüründe felsefe, *theoria* ve *praxis* arasında yapılan ayrımla başlar. *Theoria*, "amacı kendi içinde olan" (*auto-telos*) bir edimdir. Bilmeye duyulan sevgi, felsefenin kendi içindeki hareket noktasını oluşturur ve giderek felsefeyi niteler. Şunun ya da bunun için değil, bilmeye duyulan sevgi adına bilme, bu etkinliğin erdemini ve içtenliğini oluşturur. Burada asıl olan, kişinin kendi sorusunu sorması ve kendi cevabının peşine düşmesidir. Çünkü hayret ve merak ona aittir; soruyu soran da odur. Bir yarardan dolayı, bir çıkara yönelik bilme, amacı kendi içinde olan *theoria* edimine uygun değildir. Yarar ve çıkar, *praxis* alanında, gündelik yapıp etmelerimizde, iş ve eylemlerimizde öne çıkan bir tutumdur.

Hilmi Yavuz, yazılarında Türkiye'de felsefe geleneği olmadığı yönündeki geleneksel yargıya sık sık vurgu yapar. Bu geleneğin oluşmamasının nedenini, "amacı kendi içinde olan" bir *theoria* geleneğimizin olmayışına bağlar. Bilgi ve hakikate duyulan sevgi adına bilme, kültür tarihimizde eksikliği hissedilen bir durumdur. Zira bu tür bir çaba çoğu kez "havanda su dövmek" olarak görülmüş, bunun yerine hep bir şey için, bir şeyden ötürü, pratik bir yarar gözetilerek bilme edimi söz konusu olmuştur. Hilmi Yavuz, bir söyleşisinde şöyle der: "Felsefe yapmakla, örneğin masa yapmak arasındaki farktan söz ediyorum. Yunan'da bunların çok kesin biçimde ayrılmışlıkları söz konusudur. Oysa bizde daha başından beri öyle bir kavramsal ayrım söz konusu olmadığı için, bir düşünce üretiminin mutlak bir şeyle sonuçlanması beklenmiştir. İşe yaraması gibi bir beklenti içinde olmuştur Türk insanı. Osmanlı tarihine bakıldığı zaman da orada bunu destekleyen önemli şeyler var. Bizde felsefe geleneğinin olmamasının temel nedeni belki de böylesi bir zihinsel, kavramsal ayrımın bulunmamasıdır."[1]

Batılı anlamda bir felsefe geleneğine sahip olmadığımız hususu, Hilmi Yavuz'un, yazılarını, biçim ve içerik açısından çoğu kez kendisinden hareketle belirlediği ana önermelerden biridir. Felsefenin doğasını oluşturan *theoria* edimi, kültürümüz içinde kendisine uygun bir zemin bulamamıştır. Ancak bu noktada "tefekkür" geleneği, felsefenin yerini almıştır. Hilmi Ziya Ülken'in açıklamalarından hareketle söylersek; felsefe, tefekkürün "şahsi" ve "sistemli" yanını oluşturur. Ancak, tefekkürün bir de bunun dışında kozmogoniler, teogoniler, mitolojiler, dahası içinde bir hikmet tohumunun filizlendiği, giderek felsefeye doğru büyüyüp geliştiği efsaneler, atasözleri, masallar, maniler, halk hikayeleri ve türkülerle üretilen kolektif bir tefekkür yapısı vardır. Bu tefekkür ve hikmet, Hilmi Ziya Ülken'in deyişi ile "bütün bir milletin ırkî seciyesi tarafından meydana getirilmiş olan, fakat üzerinde hiçbir şahsın ayrıca hissesi olmayan amelî bir felsefedir."[2] Tefekkür geleneğinin oluşmasında ve gelişmesinde, sözlü geleneğin yanında bir de güçlü bir edebiyat, özellikle de şiir geleneğimiz vardır. Kültürümüzde kavramsal, kuramsal, sistematik düşünme yerine, edebiyat eserleri ile düşünme, dünyayı, insanı ve varoluşu bir edebiyat eseri aracılığı ile öyküleyici, betimleyici, duygusal ve duyusal bir tarzda kavrama geleneği söz konusudur. Fuzulî'den Şeyh Galib'e Yunus Emre'den Aşık Veysel'e bu gelenek sürüp gitmektedir. Bu gelenekte düşüncelerini,

[1] Hilmi Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 185.
[2] Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Ta*rihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46.

dünya algısını kavramsallaştırarak değil, şiirselleştirerek, ama zihinsel yapı açısından "sınıfsal" bir ayrıma gitmeden söylemek söz konusudur.[3] Bu durum, hikmet ve tefekkür geleneğinin bir özelliğidir. Şiirle, sanatla ortaya konulan yalnız bir sanat eseri değil, aynı zamanda bir dünya görüşü, bir hayat ve insan anlayışıdır da. "Şahsi tefekkür", bu şekilde, edebiyat alanında kendisine güçlü bir ifade alanı bulmuştur.

Tefekkür kendi zamanının sorunlarına bağlı bir düşünme biçimidir. Bu nedenle her zaman belli bir topluma, belli bir kültüre aittir. Felsefedeki tüm zamanlara, tüm insanlara hitap etme isteği, denebilirse "zaman ve mekan üstü olma" arzusu, tefekkürde kendi koşullarına bağlı olmaya, kendi zamanının sorunlarından hareket etmeye ve yine oraya dönmeye dönüşür. Belirli felsefi sorunlar üzerine sistemli bir şekilde düşünme yerine kendi varoluş bağlamından türeyen sorunlar üzerinde sistematik olma amacı gütmeyen bir tarzda düşünme söz konusudur. Bu tutum, Hilmi Yavuz'un eserlerindeki tefekkür anlayışına uygundur. Onun felsefi dikkati, kendi toplumsal ve kültürel sorunlarımıza yaklaştığında, kendi düşünce yapısına da kavuşur. Tefekkür, bu özgün çabada gelişme fırsatı bulur.

2. Felsefe Yoğunluklu Edebiyat

İç yaşamımızın zenginleşmesi için sadece bilim yeterli olmaz, sadece felsefe de yeterli olmaz. Antik Yunan kültüründe, insan akıl, duygu ve beden bütünlüğü içinde eğitilmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Friedrich Schiller'de de, güzel, insan varlığındaki bölünmüşlüğü bütünleyen bir estetik kategori olarak ortaya çıkar. Hilmi Yavuz da, Murdok'un bir sözüne atıfta bulularak edebiyat ve insanın varoluşsal bütünlüğü arasındaki ilişkiye değinir. Buna göre, iç dünyamızın oluşumunda, insani bütünlüğümüzün kurulmasında, yalnız bilim değil, kendi bağlamında din, mitoloji gibi kültürel ve geleneksel unsurlar da gerekir. Ona göre bu öğeler varoluşa edebiyat yoluyla girer. "Edebiyat bir takım kategoriler içinde kavramıyor dünyayı; tersine, kategorilere ayrılmış olanı, bir bütün içinde kavrıyor. Bir söylem olarak edebiyat, kendi gerçekliğini üretiyor: Sadece bilimin 'nesnel gerçeklik' diye betimlediklerini anlatmıyor; dinin, büyünün, mitosun, bir başka deyişle, pozitivist bir epistemolojinin (felsefenin) 'yanlış inançlar' olarak betimlediklerini de kuşatıyor, onları da içine alıyor! Felsefenin *böldüğünü bütünleştiriyor*."[4] Edebiyatın, varoluşu kuşatan, insan varlığını parçalayıp bölmeden aklıyla, duygularıyla, inançlarıyla bütüncül bir tarzda içeren bir özelliği vardır.

Hilmi Yavuz, şiirin "yapılan" bir etkinlik olduğunu düşünür. Batı dillerindeki, şiir sözcüğünün kökeni olan *poíêma*'ya da "yapılan şey" olarak atıfta bulunur.[5] Şiirin özününü "bilme"nin aydınlık bilinci olan "yapma" eylemi oluşturur. Nesneler ve olgular üzerine eğilmesiyle, obje alanı itibariyle, bilim adamı, filozof ve şair benzeşir. "Yaptıklarının hesabını vermek, yazdıklarını açıklayabilmek, güzel şiirler yazılmasını engellemez" çünkü.[6] Felsefe de, bir *theoria*, kavrayıcı bakışla dünyanın seyredilmesi, kavramsal düzeyde (tabii ki filozofun *nazar*ından) yeniden kurulmasıdır.[7] Bu açıdan edebiyat ve felsefe aynı kuramsal zeminde buluşurlar. Onları ayıran, birini felsefe, diğerini edebiyat haline getiren şey, yapılmış, kurgulanmış bir şey olmaları değildir. Şudur: Sanatçı olguların resmini yapar, filozof

---

[3] Hilmi Yavuz, *Özel Hayattan Küreselleşmeye*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2001, 218.

[4] Hilmi Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, s. 23

[5] Bkz. Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004, s. 307. Bu çalışmada "poieín" sözcüğü "yapmak, üretmek, imal etmek, gerçekleştirmek, uygulamak, ortaya çıkarma meydana getirmek, neden olmak, yaratmak olarak karşılık bulur. "Poíêma" ise "yapılan şey, biçimlendirme, oluşturma, şiir, şiir sanatı, eser, işçilik ürünü olan şey" olarak geçer.

[6] Hilmi Yavuz, *Yazın, Dil ve Sanat,* Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 111-112.

[7] Buna göre felsefe filozofun "bakışı"dır. Ondaki öznel karakter, bu öznel bakıştan kaynaklanır. Felsefenin bakışla olan ilişkisi sadece filozofun bakışı nedeniyle değildir; *theôría* fiili de bakma, seyretme anlamına gelir (Francis E. Peters, *a.g.e.*, s. 374). Teorik olarak bakmak felsefenin özünü oluşturan bir durumdur. Artık bu sadece gözün değil, aklın, zihnin ve ruhun da bakışıdır.

olguların kavramını. Yapma eylemi, temelinde logos olan, akıl ve bilgi olan bir eylemdir. Yetkin bir şair aklı başında değilken şiir yazan kişi değildir. Platon şairliği bir tür akıldan yoksunluk olarak görmüştü. Aklı başında olmayan şairlerin iyi şiirler yazdıklarını söylemişti. Oysa bir "yapma", "kurma" edimi olarak şiir, her zaman bilmeyi, aklı ile birlikte olmayı, girdiği sanat yolunda akıl ile yürümeyi gerekli kılar. Akıl ve bilgi, şiiri önceler. Bu açıdan bakıldığında "yapılan", "kurulan" bir şey olarak şiir felsefeye benzer; her ikisi de bilgiye, aklın kurgulama gücüne ihtiyaç duyar. Bu benzeşmenin temel özelliği sanatın, düşünsel, bilgisel, ussal bir temelde felsefi, düşünsel bir nitelik kazanma yolunda ilerlemesidir.

Bilgiden hareketle yazmak, temele bilgiyi ve aklı (*logos*) koymak, edebi metinde felsefi ve kavramsal bir öngörüyü ifade eder. Mimari bir kavramla, "yapma" kavramı ile ele alınması, edebi metni, giderek bir projeye ve yazı mühendisliğine dönüştürür. Hilmi Yavuz, Sefa Kaplan'la yaptığı bir söyleşide şöyle der: "Kitapta 'Gizem' adlı bir şiir var. Şiirde sürekli olarak, bir ikilik, ikili karşı-olum (*binary opposition*) vurgulanmakta, bir ikiliğin altı çizilmektedir: aldanan/aldatan, dil/söz, güz/yaz, yaşanan/yaşatan, söylenen/söyleten gibi…" "Bu ikiliklerin sizin ruhunuzda herhangi bir etki yaptığı söylenemez öyleyse" yönündeki vurguya, "beni sadece yapı ilgilendiriyor. Bu ikiliği aşma konusunda verilecek içsel çaba beni ilgilendirmiyor" der. Bir mutasavvıf olmadığını, bir sistem olarak tasavvufun yapısı ve sitemiyle ilgili olduğunu ısrarla vurgular. Onu "dışarıdan" kuşatmak istediğini belirtir. Sistemi, yapısı ile ilgilenmek, öznel bir yaşantı alanı olarak, yaşanan yanları ile ilgilenmek değil, kavramsal yapısı ile ilgilenmektir. Buna göre edebi metin, sözün ve düşüncenin denendiği bir yapı haline gelir. Sözcüklerin varoluşsal-yaşanmışlık boyutu, düşünmenin ve bilginin öncelendiği bu yapıda, ikincildir. Bu açıdan bakıldığında şiir bilgiden çıkar ve yine bilgiye döner. Şiiri yazmak için de, okumak ve anlamak için de bilgiden, kavramdan hareket etmek gerekir. Bu durum, sanatsal etkinliği giderek felsefi ve entelektüel bir çabaya dönüştürür. "Gizem" şiirinde olduğu gibi yaşanmışlık boyutu ile değil, bilgi ve kavram, "yapı" ve "sistem" boyutu ile ilgilenir. Sanatı, şiiri, varoluştan çok sisteme, yapıya doğru çeker.

"Varoluşun sistemi olmaz"[8] diyen Kierkegaard, düşünceyi/felsefeyi öyküleştirmiş, şiirleştirmiş, çeşitli tarzlarda denemelere dönüştürmüştü. Hilmi Yavuz, Kierkegaard'un yolunu tersinden yürür gibidir: Varoluşu sistemleştirirken şiiri ve edebiyatı da felsefileştirir. Böylece şiiri yaşantı boyutunda değil, sistem, yapı ve düşünce boyunda algılar. Onun şiir, sanat ve edebiyat anlayışı, pek çok özelliği ile bilgisel, kavramsal sanat ve edebiyat anlayışıdır. *Doğu Şiirleri*'nde "doğu", *Zaman Şiirleri*'nde "zaman", çöl şiirlerinde "çöl", *Söylen Şiirleri*'nde "söylen" kavramsal bir yapıda görünür. Burada bir bilginin, bir kavramın, çözünmeye uğrayarak sanatsal bir nitelik kazanması söz konusudur. Yavuz, edebiyatçı kimliği ile düşünceye duyguyu, kavrama varoluşsallığı giydirir. Bu durum, felsefe ve edebiyat bağlamındaki ana eklemi oluşturur. Hilmi Yavuz, edebiyatın dil olduğunu, kavram olmadığını söyler. Kavram olduğu zaman edebiyat olmaktan da uzaklaşacaktır.[9] Bu saptamaya karşın, onun edebiyat anlayışında, edebiyatın felsefeye doğru bir eğilim, hatta derin bir hasret duyduğu söylenebilir.

Bu yargıyı desteklemek için anlatı alanından da örnekler verebiliriz: *Varlık* dergisinin postmodernizm ve edebiyat bağlamında yapmış olduğu soruşturmada, kendi *Taormina* ve *Fehmi, K.'nın Acayip Serüvenleri* adlı eserlerinin postmodern edebiyat örnekleri olarak zikredilmesi karşısında. "Bu değerlendirme doğrudur. *Taormina* ve *Fehmi K.* bana göre de postmodern birer anlatı denemesi sayılabilir" der ve şunları ekler: "Bu iki anlatı, Aydınlanma'dan bu yana Rasyonalizm adına temellendirilen, verili ne varsa, neredeyse

[8] Søren Kierkegaard, *Concluding Unscientifics Postscript to Philosophical Fragments*, Volume: I, tr. H.V. Hong - E.H. Hong, Princeton Universitiy Press, Princeton – New Jersey, p. 109, 118.
[9] Hilmi Yavuz, *Yazın, Dil ve Sanat*, s. 107.

tümünü yerle bir etmek amacıyla yazılmıştır."[10] Bu ifadelerde, sanat kendi *telos*u dışına çıkar; felsefe, bilgi ve kavram öncelikli bir tutum haline gelir. Kuşkusuz her sanat eserinin kavramsal bir zemini vardır, yoksa bile zamanla eleştirmenler ve akademisyenler ona kavramsal bir elbise giydirmekten hoşlanırlar. Zira kavramsal elbise eserin anlaşılabilirliğini sağlar. Burada dikkat çekici olan husus, bizzat yazarın eseriyle "ne yaptığını, neyi amaçladığını", yani eserinin kavramsal, felsefi dokusunu ifşa etmesidir. Bu anlatılarda kullandığı kavramlar, gizli ve açık göndermeleri ile neredeyse bilgisel ve felsefi bir şölene dönüşür. *Taormina*'da kullandığı İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Arapça, Farsça, Latince ifadelerin yanında, çalışmanın ilk 8 sayfasında yer alan kimi isim ve kavramlar bile, edebi eserin giderek nasıl düşünce yoğunluklu bir içerik kazandığını gösterir. İşte onlardan bazıları: "Uzam", "imge", "kent", "barok imge", "bakışım", "Aristoteles", "İtalo Calvino", "Wittgenstein", "double implication", "olgu", "öncelik", "sonralık", "eşzamanlılık", "a priori", "a posteriori", Kant, Bergson, bellek, istençsiz bellek, aura, yeniden çoğaltma, yaşam deneyimi, Althusser, "Marx", "uygulanabilen doğru", "uygulanabilirlik", "Newton", "Einstein…"[11] Bu güçlü kavramsal yapısına ve zengin felsefi göndermelerine karşın, anlatılardaki varoluşsal dokunun aynı oranda güçlü olmadığı söylenebilir. Yaşantılar üst bir dille ifade bulur.

Bütün bunların bildirimiz bağlamında anlamı şu olabilir: Teori ve pratik açısından, Hilmi Yavuz'un edebiyat anlayışının temelinde bilgisel, kavramsal, felsefi bir tutum vardır. Buzun seyrekleşerek sıvı haline gelmesi gibi, kavramların erimesi ile oluşan varoluşsal çözeltiler, edebiyat eserinin dokusunu oluşturur. Tekrar katılaştığında çıkış noktasındaki kavramsal öze dönüş yaparlar. Bu şekilde anlatı kavramsallaşır, giderek bir felsefi tutum karşısında (sözgelimi modernizm) bir başka felsefi tutuma (sözgelimi postmodernizm) dönüşür. İşte burada, felsefe ve edebiyat yapıtı arasındaki gidiş ve geliş somut bir şekilde ortaya çıkar: Anlatı, kavramsallaştığında felsefe, kavramsal özü gevşediğinde edebiyat haline gelir.

3. Felsefe ve Edebiyat Bağlamı: Tefekkür

Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi* adlı çalışmasında, tefekkürü, "kollektif tefekkür" ve "şahsi tefekkür" olmak üzere ikiye ayırır. Kolektif tefekkür, belirli bir kişinin eseri olmayan, toplumun geneline ait birikimdir. Gerek evrenin yaratılışı (*cosmogonie*) , gerekse kimi dini ve mistik konular, kolektif tefekkürün içinde yer alırlar. Bu birikimin içinde mitolojik unsurların ve hikmetin de (*sagesse*) özel bir yeri vardır. Ülken'e göre, hikmet, kollektif tecrübenin vermiş olduğu pratik amaçlı, eyleme dönük (*ameli*) ve toplumsal (*içtimai*) bir dünya görüşüdür. Şahsi tefekkür içinde felsefe ve edebiyat gibi alanlar vardır. Bizim kültürümüzde kolektif tefekkür oluştuğu halde şahsi tefekkür yeterince olgunlaşmamıştır. Bu nedenle de bir felsefe geleneğimiz yoktur, ama bir tefekkür geleneğimiz vardır.[12]

Felsefi geleneğin oluşmadığı toplumlarda, bu boşluk yazılı ve sözlü edebiyat tarafından üretilen tefekkürle doldurulmuştur. Bir yandan edebiyat, bir yandan sözlü gelenek, felsefi geleneğin yoksunluğundan kaynaklanan boşluğu doldurmak için kendi içlerinde, bir "tefekkür geleneği" oluştururlar. Hilmi Yavuz, "Felsefe ve Edebiyat Geleneği" başlıklı yazısında, Tokyo Üniversitesinde "Düşünce Tarihi" dersi okutmanı Shuişi Kato'dan bir alıntı yapar: "Japon düşünce sistemini, Japon kültürünün değerlerini kavrayabilmek için, edebiyattan yola çıkmak gerekir. Edebiyat bir yandan geleneksel olarak kendi işlevini yerine getiriyor, öte yandan da, Batı'da felsefe sistemlerinin üstlendiği işlevi üstleniyor." Yavuz, bu alıntıyı yaparken, kendi edebiyat ve felsefe dünyamıza da gönderme yapar aslında. Edebiyatın, bizim

[10] Hilmi Yavuz, *Okuma Notları*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 216.
[11] Hilmi Yavuz, *Üç anlatı* (*Taormina, Fehmi K.'nın Acayip Serüvenleri, Kuyu*), Can Yayınları, İstanbul, 1995, s. 11-18.
[12] Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 7.

dünyamızda da nerdeyse aynı işleve sahip olduğu görülebilir: Bir yandan bir sanat olarak kendi işlevini sürdürürken, öte yandan da düşünceyi aracılar. "Japon kültürü, terimin Batılı anlamıyla sistematik bir felsefe üretememiştir." Yavuz, bu alıntıyı, kendi kültürümüzün Japon kültürüne benzerliğini vurgulamak için yapar: "Türk toplumunun sistemleştirilmiş bir felsefi düşünce geleneğine sahip olmayışı bizim düşünce tarihimizin ayırt edici özelliğidir."[13] Yavuz'a göre, Türk ve Japon geleneği sistemli bir felsefe üretememe noktasında benzeşirler. Bunun sonucunda edebiyat toplumdaki fikir üretimi işini de üstlenir ve böylece "tefekkür" ortaya çıkar. Sistematik felsefe yoksunluğu, bir organın yok olması durumunda bir diğerinin olmayan organın görevini de üstlenecek şekilde güçlü çalışması gibi, edebiyatı güçlendirmiştir.

Hilmi Yavuz, felsefe geleneğinin yokluğunu bir eksiklik olarak görür, ancak bu yoksunluğun edebiyat tarafından üretilen tefekkürle kapatılmaya çalışıldığını ve aslında bunun da kültürümüzün özgün yanlarından biri olduğunu düşünür. Edebiyat eserlerinde felsefi öğelerin, kırıntıların olabileceğini, edebi bir eserin de felsefi açıdan çözümlenebileceğini, Şeyh Galib'in *"Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen"* beytinden hareketle temellendirmeye çalışır. Bu girişimin temelinde, Hilmi Ziya Ülken'in, edebi eserlerde, felsefi eserlerin ruhu olan "sitemlilik, açıklık; bilgi, varlık ve değerlere ait bütün halinde bir açıklama" özelliğinin bulunmadığını, bu nedenle de *İlahi Komedya* ve *Faust* da dahil olmak üzere edebi eserlerin felsefe olmadığı yönündeki görüşüne karşı Blanchot'nun "Parole de fragment" anlayışının benimsenmesi vardır. Ülken'in görüşüne göre, "felsefeye sistemli, kopuk olmayan, bütüncül bir etkinlik olarak bakmak, bir akıl projesi içinden bakmak" söz konusu iken[14] Blanchot'nun öne çıkardığı görüşe göre, felsefe sistemleştirilmemiş, temellendirilmemiş edebi eserlerde de bir "nüve", bir "öğe" olarak bulunabilir. Asaf Halet Çelebi'nin "Sema-ı Mevlana" şiirini semantik açıdan çözümlerken de, edebi eserdeki felsefeye yönelir.[15] Bu çözümlemede, Mevlana'nın bazı dizelerindeki ve bizzat sema eyleminin kendisindeki "felsefi" anlam öne çıkar. Bu çözümlemede *theoria* ile *contemplasyon* (*temaşa/seyir*) arasında, bir başka deyişle kavram ve imge arasında bir köprü kurar; bir yandan imgenin içindeki felsefeyi, öte yandan felsefenin içindeki imgeyi amaçlar.

Görüleceği gibi, edebi metinin, tefekkür boyutunu kazanabilmesi ve hikmetin eksenine girebilmesi için kendi sınırlarını aşarak düşünsel bir derinlik kazanması gerekir. Hilmi Yavuz'da da edebiyat kendi sınırlarını aşar, edebiyat olmanın üstüne çıkar. Artık yalnızca bir sanatsal çaba olarak görülemez o; bir tefekkür, bir düşünme biçimi olarak da görülmesi gerekir. Belki bizim kültürümüzde edebi eserin/metnin bu özelliğine daha fazla dikkat etmek gerekir. Zira edebiyat, felsefe geleneğinin oluşmadığı toplumlarda, felsefenin görevini de üstlenir. Hilmi Yavuz, Türkiye'de felsefenin yerinin teoloji ve edebiyat tarafından doldurulduğunu söyler.[16] Edebiyata, tıpkı felsefe gibi yapılan, kurulan, inşa edilen bir etkinlik olarak bakıldığında ona yarı felsefi bir nitelik, felsefi görüşlerin taşıyıcılığını yapabilecek bir esneklik de kazandırılmış olur. Böylece, tarihsel, toplumsal sorunlara kavrayıcı bir bakışla bakabilecek, bununla pratik alanda karşılığı olan bir tefekkür üretebilecektir. Artık o sadece duyguların, hislerin, duyumların taşıyıcısı değil, amacı sadece estetik haz vermek olan bir sanat biçimi değil, aynı zamanda düşünce ve tefekkürün taşıyıcılığını yapan bir akıl etkinliğidir de. Böylece ortaya edebiyatı ve felsefeyi kendi içinde barındıran bir ara tür ortaya çıkar.

Sonuç

[13] Hilmi Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, s. 21
[14] Hilmi Yavuz, *Felsefe Yazıları*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 103.
[15] Hilmi Yavuz, *Yazın, Dil ve Sanat*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 144.
[16] Hilmi Yavuz, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, s. 26.

Hilmi Yavuz'un yazılarının ana eksenini, kendi gündemimizin, kendi tarihsel ve kültürel dünyamızın özgün sorunları oluşturur. Bu "tefekkür geleneği"nin hem bir özelliği, hem de bir imkanıdır. Zira bu gelenek, Yavuz'un da dikkat çektiği gibi *theoria* değil, daha çok *praxis* merkezli bir gelenektir; pratik sorunlar tefekkür geleneği içinde baskın ve belirleyici konumda bulunur. Tefekkür geleneğinde *theoria* ve *praxis* bir araya gelir. Bu anlamda, Hilmi Yavuz ne kendi başına bir felsefeci, ne kendi başına bir edebiyatçıdır; bu ikisinin kesiştiği noktadadır: Edebiyatçı kimliğinin yanında felsefeci, felsefeci kimliğinin yanında edebiyatçıdır. Bir düşünce adamı, bir mütefekkir, toplumsal, tarihsel ve kültürel sorunlar üzerinde düşünen bir aydındır. Ama bunu salt felsefi bir söylem içinde değil, kendi zamanının sorunlarıyla ilgi içinde edebi ve sanatsal bir tarzda yapmasıyla da *praxis* alanında birebir karşılığı olan bir tefekkür geliştirir. Felsefeyle edebiyatı, edebiyatla felsefeyi, her ikisiyle de tefekkürü oluşturur.

Bu noktada, aydın kimliği öne çıkar. Zira bütün bunları tarihsel, toplumsal ve kültürel sorunlar çerçevesinde yapar. Düşünce ve kültür tarihindeki yolculuklarına kendi zamanının sorunlarından başlar, sonunda yine kendi zamanına döner. Bu tutum kendi başına ne edebiyatı, ne de felsefeyi, ama her ikisinin ortak noktası olan tefekkürü doğurur. Edebiyat yoğunluklu felsefe, felsefe yoğunluklu edebiyat, tefekkürü doğurur. Dolayısıyla felsefe ve edebiyat bağlamı, Hilmi Yavuz'un eserlerinde bir "tefekkür hali" olarak ifade bulur. Yavuz, bu tutumuyla tefekkür geleneğimizin sağlam halkalarından birini oluşturur. Zira hem Batı, hem doğu düşüncesini yetkin bir şekilde yazılarında buluşturabilmiş, zengin felsefe ve sanat bilgisini yazılarında sentezleyebilmiş; bütün bunları sadece bir araştırmacı ya da yazar kimliği ile değil, şair ve edebiyatçı kimliği ile yapabilmiş ender kişilerden birisidir. Kökleri çok eskilere giden tefekkür geleneğimiz, onun eserlerinde bir kez daha ortaya çıkma, gelişme ve geleceğe doğru dal budak salma imkanı bulur.

Kaynakça

Kierkegaard, Søren, *Concluding Unscientifics Postscript to Philosophical Fragments*, Volume: I, tr. H.V. Hong - E.H. Hong, Princeton Universitiy Press, Princeton – New Jersey.

Peters, Francis E. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri*, çeviren ve hazırlayan: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Ta*rihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46.

Yavuz, Hilmi, *Felsefe Yazıları*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

Yavuz, Hilmi, *Yazın, Dil ve Sanat*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Yavuz, Hilmi, *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Yavuz, Hilmi, *Okuma Notları*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 216.

Yavuz, Hilmi, *Toplu Şiirler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Hilmi, *Üç anlatı*, Can Yayınları, İstanbul, 1995.

Yavuz, Yavuz, *Özel Hayattan Küreselleşmeye*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2001.